

BEGROOTING VAN UITGAVEN TEN BEHOEVE VAN DE VOLTOOIING VAN HET VESTINGSTELSEL, DIENST 1897.

MEMORIE VAN ANTWOORD.

Ter beantwoording van het Voorloopig Verslag, hetwelk nopens het in de afdeelingen van de Tweede Kamer der Staten-Generaal gehouden onderzoek van het wetsontwerp tot vaststelling van de begrooting van uitgaven ten behoeve van het vestingstelsel, dienst 1897, werd uitgebracht door de daartoe benoemde Commissie van Rapporteurs op 13 November 1896, heeft de ondergeteekende de eer het navolgende te doen kennen:

Defensievraagstuk. § 1. De in het Voorloopig Verslag opgenomen beschouwingen en opmerkingen omtrent het door sommige leden ter sprake gebrachte defensievraagstuk, zijn door den ondergeteekende overwogen met al de aandacht, welke deze zoo hoogstbelangrijke aangelegenheid verdient.

Het zal wel geene verwondering kunnen wekken, dat het resultaat dezer overwegingen bij den ondergeteekende is geweest, dat hij in het geheel niet kan instemmen met den door die leden uitgesproken wensch omtrent het standpunt, dat bij de inrichting onzer weermiddelen moet worden ingenomen. De ondergeteekende sluit zich integendeel aan bij het krachtig protest door verscheidene andere leden daartegen uitgesproken.

Na het klemmend en helder betoog, dat in het Voorloopig Verslag werd opgenomen tot staving van de gegrondheid van dat protest, en waarmede de ondergeteekende zich volkomen kan vereenigen, mag het, naar het hem toeschijnt, overbodig worden geacht, hier ter plaatse in eene breedvoerige wederlegging te treden van de beschouwingen, welke bedoeld protest hebben uitgelokt.

Nochtans zou de ondergeteekende zich niet verantwoord achten, wanneer hij zijnerzijds die beschouwingen verder geheel onweersproken liet. Hij rekent het toch zijn plicht den leden, die van oordeel zijn dat de natie zich zeer zware opofferingen getroost voor een onbereikbaar doel, en dat — vermits naar hun inzien eene verdediging van het land feitelijk tot niets zou leiden — Nederland kan volstaan met een klein, goed geoefend leger, geheel uit vrijwilligers bestaande, met den meesten ernst te wijzen op de hoogst bedenkelijke gevolgen, welke de toepassing van hunne denkbeelden, reeds terstond zou kunnen hebben voor onze onafhankelijkheid.

Vooropstellende dat de opofferingen, welke de natie zich voor de defensie getroost, inderdaad geenszins »zeer zwaar» kunnen worden genoemd, en dat die offers, vooral voor zoover zij door persoonlijke dienstvervulling worden gebracht, in nagenoeg alle andere Staten van veel meer beteekenis zijn, moet aan de leden, die de vraag stelden of men geen hersenschim najaagt, wanneer beoogd wordt

onze strijdkrachten op zoodanigen voet te brengen, dat wij in staat zouden zijn onze onafhankelijkheid te verdedigen, worden geantwoord, dat men daarmede wel verre van naar een hersenschim, naar een zeer bereikbaar doel streeft.

Zelfs in het weinig aannemelijke geval, dat Nederland geheel alleen zou staan tegenover een zeer overmachtigen vijand, zou aan de verdediging van het land niet behoeven te worden gewanhoopt, wanneer het Nederlandsche volk slechts eensgezind blijft en niet wordt bevangen door moedeloosheid en gebrek aan zelfvertrouwen, of zijn eigen kracht miskent.

Onze geschiedenis levert de treffendste bewijzen van de mogelijkheid eener verdediging tegen zeer groote overmacht; maar tevens leert die geschiedenis welke de gevolgen zijn, wanneer aan de strijdkrachten van den Staat niet de vereischte zorg werd besteed, wanneer de eensgezindheid van het volk door partijschappen was verbroken, en de verdediging daarmede werd verlamd. Die gevolgen zijn, in het bijzonder voor ons land, van zoo schadelijken aard geweest, dat het den ondergeteekende onbegrijpelijk is hoe men, met zulke feiten voor oogen, indirect zou kunnen medewerken tot het scheppen van de mogelijkheid of van de waarschijnlijkheid, dat zulke toestanden zich in de toekomst opnieuw zouden voordoen.

Die indirecte medewerking zou plaats vinden, wanneer men den weg volgde, in het Voorloopig Verslag door sommige leden aangewezen als de wenschelijke, bij het bepalen van den omvang en de kracht onzer weermiddelen. Werd die weg ingeslagen, dan zou ook in verschillende zeer denkbare gevallen, waarin Nederland onder veel gunstiger omstandigheden in den strijd werd betrokken dan in het hierboven bedoelde geval, van geene verdediging sprake kunnen zijn, en zonder eenig noemenswaardig verzet zou men zich hebben te schikken naar den wil van den overheerscher.

De ondergeteekende vertrouwt dat, wanneer de leden die zich in den vorenvermelden zin uitlieten omtrent het standpunt, dat huns inziens moet worden ingenomen bij de inrichting onzer weermiddelen, de zaak nader overwegen en zich duidelijk voorstellen, welke ontwijfelbaar de gevolgen zullen zijn van het verlies onzer onafhankelijkheid, zij alsnog tot de overtuiging zullen komen, dat hun standpunt niet het juiste is en rechtstreeks moet voeren tot een weinig eervollen en schadelijken ondergang.

Aan hetgeen door verscheidene leden in het midden werd gebracht omtrent de noodzakelijkheid, onze neutraliteit niet zonder verzet te laten schenden, heeft de ondergeteekende slechts toe te voegen, dat de schijnvertooningen, die schending niet alleen niet zouden afweren maar haar zelfs zouden kunnen uitlokken, daargelaten nog dat het in strijd zou zijn met de goede trouw, de verzekering te geven, dat men de neutraliteit strikt en c. q. gewapend wil handhaven, en dan met schijnvertooningen en protesten te volstaan.

In verband met de opmerking door sommige leden gemaakt, dat, wanneer zij de verdedigbaarheid van ons land mogelijk achtten, zij daarbij buiten beschouwing lieten den toestand waarin onze levende strijdkrachten thans verkeerden, stelt de ondergeteekende er veel prijs op hier te verklaren, dat naar zijne meening die toestand geenszins zooveel te wenschen overlaat, dat eenige grond zou bestaan voor de moedeloosheid, welke — volgens bedoelde leden — zoo vaak ten aanzien van onze defensie wordt aangetroffen.

De ondergeteekende erkent ten volle de noodzakelijkheid eener reorganisatie, en hij betreurt het dat verschillende omstandigheden, onafhankelijk van zijn wil, hem hebben belet voorstellen voor die reorganisatie aanhangig te maken. Toch mag hij niet nalaten te dezer gelegenheid als zijne overtuiging uit te spreken, dat het gehalte van de strijdkrachten welke ons leger vormen, weinig of niet te wenschen overlaat en in menig opzicht zelfs zeer goed kan worden genoemd.

Bij het vaststellen van de meerbedoelde reorganisatie zal dan ook, naar de ondergeteekende meent, in de eerste plaats in het oog moeten worden gehouden, dat eene vermeerdering van de legersterkte niet mag gepaard gaan met eene vermindering van het gehalte. Wierd dit voorbijgezien, dan zou die reorgani-

satie de waarde en de kracht van het leger, zeer ten nadeele van het land, doen achteruitgaan in stede van verbeteren.

Stelsel ten aanzien van de inrichting onzer weermiddelen. De ondergeteekende kan niet toegeven, dat er bij de inrichting van onze weermiddelen twee hoofdstelsels zouden bestaan in den zin als blijktens het Voorloopig Verslag door eenige leden wordt bedoeld.

Bij de algemeene beraadslaging over de Staatsbegrooting voor 1895 werd door den Minister van Buitenlandsche Zaken betoogd dat, evenzeer als een veldleger noodig is voor de handhaving van onze neutraliteit, op Nederland als op elken onafhankelijken Staat de verplichting rust om, zij het dan ook naar de mate zijner krachten, gereed te zijn voor zijne verdediging.

Volgens dat betoog zal dus, bij de inrichting van onze weermiddelen, zoowel aan de neutraliteitshandhaving als aan de verdediging moeten worden gedacht, en bestaan er derhalve ten deze niet twee tegenovergestelde stelsels, waaruit als het ware eene keuze zou behooren te worden gedaan.

Wel heeft de Minister van Buitenlandsche Zaken bij die gelegenheid als zijne meening doen kennen — en de ondergeteekende heeft zich daarbij geheel aangesloten (1) — dat de algemeene toestand van Europa er meer op wees om tijdig bij te dragen voor eene behoorlijke handhaving onzer neutraliteit en een veldleger te bezitten, dan tot het brengen van onze verdedigingsmiddelen in den best mogelijken staat, *binnen den kortst mogelijken tijd*; doch de door den ondergeteekende gecursiveerde woorden geven duidelijk aan, dat er niet aan gedacht werd aan die verdedigingsmiddelen volstrekt geene verbeteringen aan te brengen.

Het bij de bedoelde gelegenheid door de Regeering ingenomen standpunt is dit ook thans nog.

Herziening der Vestingwet. § 2. Ten opzichte van de gedane mededeeling, dat eenige leden geen vrede konden hebben met het standpunt door den Minister ingenomen, dat eene herziening der wet van 18 April 1874 (*Staatsblad* n°. 64), hoewel in het algemeen noodzakelijk, voorloopig kan blijven rusten, moet de ondergeteekende in de eerste plaats in herinnering brengen, dat bedoelde herziening in geen deele noodzakelijk door hem werd geacht.

Zoowel in de Memorie van Antwoord ter zake de vestingbegrooting voor den dienst van 1895, als in die betreffende die begrooting voor 1896, werd door hem alleen erkend, dat de Vestingwet verouderd is en eene herziening in beginsel wenschelijk moet worden geacht.

Aan bedoelde mededeeling in laatstgenoemde Memorie werd evenwel reeds dadelijk door hem toegevoegd, dat, ook in overeenstemming met het gevoelen van zijnen ambtgenoot van Marine, de indiening van een tot die herziening strekkend wetsontwerp, op dat oogenblik niet gewenscht was.

De ondergeteekende is nog geheel dezelfde meening toegedaan. Hij acht eene herziening niet gewenscht, omdat geenszins zekerheid zou bestaan, dat daardoor eene meer spoedige voltooiing van de Stelling van Amsterdam, waarbij ook rekening moet worden gehouden met de financieele omstandigheden des lands, zou bevorderd worden, en het resultaat dier herziening dus vermoedelijk uitsluitend zou zijn, dat ontijdig zou worden overgegaan tot opheffing van sommige vestingwerken, waarvan thans onder bepaalde omstandigheden, nog eenig nut kan getrokken worden.

Ten opzichte van de door de hiervoren bedoelde leden uitgesproken meening, dat de wet van 18 April 1874 (*Staatsblad* n°. 64) gedeeltelijk nooit zou zijn uitgevoerd, de werken bijv. tot dekking van rivierovergangen en opname van troepen aan IJssel, Waal en Maas, de Zuider-Waterlinie en de werken aan de Westerschelde nooit anders bestaan hebben dan op het papier, moet de ondergeteekende, onder verwijzing tevens naar hetgeen nopens de uitvoering van de Vestingwet, werd aangeteekend in de Memorie van Antwoord betreffende de vestingbegrooting voor den dienst van 1884 (*Zitting 1883—1884, Gedrukte Stukken 88, n°. 9*),

(1) Zie bladz. 340, *Handelingen der Staten-Generaal 1895*.

doen opmerken, dat werken tot dekking van rivierovergangen en opname van troepen aan IJssel, Waal en Maas, de Zuider-Waterlinie en de werken aan de Wester-Schelde, al zijn ze niet alle ingericht volgens de eischen van den tegenwoordigen tijd, wel degelijk bestaan, o. a. om Doesburg, te Westervoort, Pan-nerden, St. Andries, Crèvecoeur, Ellewoutsdijk en Neuzen.

Omtrent de verder uitgesproken meening, dat de Minister, door het bij deze begrooting gedaan voorstel, in strijd zou komen met den geest van artikel 2 der Vestingwet, welk artikel voorschrijft, dat o. a. eerst de werken tot dekking van rivierovergangen en opname van troepen aan IJssel, Waal en Maas moeten zijn uitgevoerd, alvorens het laatste gedeelte der Stelling van Amsterdam mag worden onder handen genomen, moet de ondergeteekende in herinnering brengen, dat betrekkelijk reeds spoedig na het tot stand komen van de wet betreffende het vestingstelsel, de overtuiging ontstond, dat het doen maken van bedoelde werken — de sperforten — ook met het oog op de *zeer belangrijke* kosten welke, daarvoor, ook bij de verdere uitbreiding van de spoorwegverbindingen, zouden vereischt worden, niet in het belang kon zijn voor het tot stand brengen van een welbegrepen geconcentreerd verdedigingsstelsel. Zooals aan de Staten-Generaal bekend is, werd dan ook, reeds vóór jaren, geheel afgezien van het kostbare en toch in verschillende opzichten onvoldoend stelsel van afsluiting van de rivierovergangen door middel van sperforten, en konden dientengevolge zeer aanzienlijke sommen bespaard worden.

Over hetgeen thans zal worden verricht, om het gebruik van de spoorwegbruggen aan den vijand te ontzeggen, kan de ondergeteekende niet in verdere bijzonderheden treden. Te dier zake meent hij te kunnen volstaan met de mededeeling, dat deze aangelegenheid met de meeste zorg wordt voorbereid.

Terwijl met het vorenstaande in herinnering gebracht werd, dat het doen van de zoo belangrijke uitgaven, vereischt voor het maken van de in punt *f* ad art. 1 der Vestingwet opgenomen werken tot dekking van rivierovergangen en opname van troepen aan IJssel, Waal en Maas, in 's lands belang niet mocht worden aanbevolen, meent de ondergeteekende, dat hier wel degelijk de bijzondere omstandigheden aanwezig zijn, die, volgens de laatste alinea van art. 2, uitzondering toelaten op de in art. 1 der wet aangegeven volgorde, betreffende de uitvoering van de verschillende werken, en kan hij daarom geenszins toestemmen, dat het ten deze door eenige leden aangegeven bezwaar, met het oog op de belangen der defensie, inderdaad als zoodanig in aanmerking behoort te komen.

Dat het geheel onverschillig zou zijn, welke stellingen en werken in *eerste* linie voor de Stelling van Amsterdam zullen behouden blijven of aangelegd worden, is, in strijd met hetgeen ten deze door eenige leden wordt aangeteekend, door den ondergeteekende, ten vorigen jare in de Memorie van Antwoord, volstrekt niet gezegd. In die Memorie is door hem alleen te kennen gegeven, dat zeer wel kan en ook moet geoordeeld worden over de wijze van voltooiing van de Stelling van Amsterdam, afgescheiden van de in de eerste linie liggende stellingen en sterkten, aangezien bedoelde stelling, onafhankelijk van laatstgenoemde, zoodanig moet zijn ingericht, dat zij *op zich zelf* geheel voldoende is voor eene krachtige en langdurige verdediging van de hoofdstad des Rijks.

De juistheid dezer meening zal te meer in het oog springen, wanneer men bedenkt, dat de Stelling van Amsterdam, na eene gelukte landing op de kust, in *eerste linie* ligt en dus aan een onmiddellijken aanval kan zijn blootgesteld.

Na de hiervoren gestelde nadere toelichtingen vertrouwt de ondergeteekende, dat de leden, die bij dit onderdeel van het Voorloopig Verslag aan het woord waren, alsnog zullen terugkomen op hunne meening, dat inderdaad herziening van de Vestingwet noodzakelijk of zelfs wenschelijk zou kunnen zijn, alvorens verandering te brengen in den tegenwoordigen toestand onzer weermiddelen.

Fort te Scheveningen. Op eene te dezer zake tot hem gerichte vraag van de betrokken commissie uit den gemeenteraad van 's Gravenhage, is door den ondergeteekende geantwoord, dat de belangen der verdediging noodzakelijk maken,

dat bij het tot stand komen van eene haven te Scheveningen overgegaan wordt tot het bouwen van een fort.

Verdere voltooiing der Stelling van Amsterdam. § 3. Blijkens den inhoud van dit onderdeel van het Voorloopig Verslag hebben de voorstellen, betreffende de verdere voltooiing van de Stelling van Amsterdam aanleiding gegeven tot eene uitvoerige gedachtenwisseling. Terwijl eenerzijds door leden verschillende bij hen bestaande bezwaren, in hoofdzaak betreffende het beginsel van verdere voortzetting en afwerking van de werken in de stelling, werden kenbaar gemaakt, deden daarentegen, tot groote voldoening van den ondergeteekende, verscheidene leden in de afdeelingen zich kennen als voorstanders van de verdere voltooiing, en lieten deze de wederlegging van de tegen de voorstellen geopperde bedenkingen met vertrouwen over aan den Minister, waarbij zij tevens een woord van instemming wenschten te betuigen met het voornemen der Regeering, om de quaestie der reductiestelling eindelijk tot eene oplossing te brengen.

Door die leden, welke in het algemeen bedenkingen hadden tegen de bedoelde voor de stelling gedane aanvraag, werd in de eerste plaats opgemerkt, dat het hier de beslissing zou gelden, of de bestaande aardwerken, die in een kring om Amsterdam zijn aangelegd, al dan niet van bomvrije gebouwen zullen worden voorzien, eene beslissing waartegen vooreerst bezwaar bestond bij die leden, die, met het oog op de aanstaande vervanging der Tweede Kamer door eene andere, voortgekomen uit een uitgebreider kiesrecht, zich niet gerechtigd achtten thans hunne stem te geven aan eene nieuwe uitgave, die als een eerste termijn is te beschouwen van een groot werk, dat gedurende verscheidene jaren in de toekomst zware offers uit 's Rijks schatkist zou vorderen.

De meer of mindere gegrondheid van evengenoemd bezwaar zou door den ondergeteekende vooral dan moeten overwogen worden, wanneer hij inderdaad eene beslissing zou wenschen uit te lokken, waardoor de Staat, gedurende verscheidene jaren, tot zware offers zou worden gebonden.

Dit is echter in geen deele het geval, want goedkeuring van de thans gedane aanvraag bindt de Kamer tot niets meer, dan tot het doen maken van bomvrije gebouwen in de aardwerken, welke de Minister op het oog heeft.

Zooals de ondergeteekende deed kennen in het slot der voorlaatste zinsnede op bladz. 3 der Memorie van Toelichting, wordt met elk gebouw, dat in de forten wordt tot stand gebracht, de verdedigbaarheid van de stelling verhoogd. Het streven is en moet in de volgende jaren dus wezen om, geleidelijk, verbetering aan te brengen in den toestand van de aardwerken, zooals die thans bestaat; eene handelwijze, waarbij steeds rekening kan gehouden worden met de financiële omstandigheden.

Met betrekking tot een tweede, bij eenige andere leden bestaand bezwaar, dat zij niet opnieuw wenschten te besluiten tot eene aanzienlijke versterking der doode weermiddelen, voordat door eene reorganisatie der levende strijdkrachten de beschikking is verkregen over eene voldoende troepenmacht, komt het den ondergeteekende voor, dat bedoeld bezwaar, bij nadere overweging, niet van blijvende beteekenis mag worden geacht. Het kan toch niet ontkend worden, dat met de onderwerpelijke voorstellen geenszins beoogd wordt eene versterking in den zin van uitbreiding of vermeerdering van de doode weermiddelen, maar uitsluitend het verbeteren van de inrichting van *bestaande* aardwerken in de stelling, door het daarin maken van bomvrije gebouwen, ten einde ze op die wijze geschikt te maken voor eene meer krachtige verdediging dan zulks thans, bij het gemis van die gebouwen, het geval is.

Dat wij, volgens de meening van de hierbedoelde leden, sinds 1870 in eene fout zouden zijn vervallen, om forten te bouwen, geschat aan te schaffen en nieuwe bewapeningen in te voeren, en bij goedkeuring van de onderwerpelijke aanvraag wederom op dien weg eene schrede zou worden gedaan, kan de ondergeteekende geenszins toegeven.

Welke uitbreiding in de toekomst ook aan onze levende strijdkrachten mocht worden gegeven, toch lijdt het geen twijfel, dat wij ons in de meeste omstan-

digheden tegen eene overmacht zullen hebben te verdedigen, evengoed als zulks thans met onze tegenwoordige strijdkrachten het geval zou moeten zijn. Goed ingerichte verdedigingsliniën zijn daarom mede voor ons onmisbaar; immers alleen daardoor zal het mogelijk zijn aan die overmacht, met kans op goeden uitslag, weerstand te bieden. Van te meer beteekenis is deze overweging, waar op dit oogenblik, in geval van nood, toch in ieder geval met de strijdkrachten waarover wij thans kunnen beschikken, de hoofdstad zou moeten worden verdedigd.

Bij de vragen hoeveel troepen er noodig zijn voor de verdediging der Stelling van Amsterdam, voltooid op de wijze, zooals de Minister zich deze denkt, en hoe die strijdmacht zou moeten zijn samengesteld, komen te veel omstandigheden in aanmerking, om ze met bepaalde cijfers te kunnen beantwoorden.

Zóó bijv.: heeft de aanval alleen plaats aan de noord- of aan de zuidzijde van het Noordzeekanaal, dan wel aan beide zijden van dat kanaal; bepaalt de vijand zich tot eene insluiting voor den geheelen omtrek, gepaard met één ernstigen aanval, dan wel worden er aanvallen op verschillende punten der stelling gedaan; zijn de troepen, die de verdediging moeten voeren, nog ongeschokt als zij haar beginnen, dan wel hebben zij reeds ernstige verliezen geleden, en dergelijke omstandigheden meer.

In elk geval mag echter wel dit worden aangenomen, dat, zelfs wanneer de Stelling van Amsterdam mocht worden aanvallen alvorens eene doeltreffende reorganisatie onzer levende strijdkrachten is tot stand gekomen, er toch zeker zorg zal worden gedragen, dat een zoodanig deel van het leger beschikbaar zal zijn, dat de verdediging der stelling, ingericht op de wijze, zooals de Minister zich deze denkt, met gegronde hoop op goeden uitslag kan gevoerd worden. Een deel der bezettingstroepen is daarvoor reeds thans aangewezen, terwijl zij voor het overige te zijner tijd zullen worden beschikbaar gesteld, voor zooveel noodig uit het veldleger.

Intusschen is het eene onomstootelijke waarheid, dat juist door de wijze, waarop de Minister de stelling wenscht in te richten, het aantal der voor de verdediging benoodigde troepen kleiner kan zijn, alsook dat die verdediging met de beschikbare troepen veel krachtiger en hardnekkiger kan worden gevoerd, dan bij den tegenwoordigen toestand der stelling.

Door de verdedigingswerken van een voldoende aantal bomvrije gebouwen te voorzien, zal niet alleen de verdediging daarvan eerst goed mogelijk worden, maar zal ook door de genoegzaam onvernietbare batterijen in de keel van het fort, bestemd voor het zoogenaamd groot flankement, de verdediging der aldus deugdelijk geflankeerde tusschenliniën een zeer krachtigen steun ontvangen.

De vraag over welk gedeelte van de voor de verdediging der stelling benoodigde troepen *thans* reeds zou kunnen worden beschikt, zonder dat de overige liniën of stellingen in gevaar worden gebracht, moet in dien zin beantwoord worden, dat bij den tegenwoordigen toestand onzer levende strijdkrachten zeer zeker een deel van het veldleger voor de verdediging der stelling zou moeten worden bestemd.

Opgemerkt moet echter worden, dat als de stelling van Amsterdam te land wordt aangevallen, daaraan eene andere operatie is moeten voorafgegaan, en wel eene landing op onze kust, of eene doorbreking van de Nieuwe Hollandsche Waterlinie (casu quo forceering van onze zuidelijke vaarwaters). Zoolang een en ander niet heeft plaats gehad, behoeven de voor de verdediging vereischte troepen slechts gedeeltelijk in de Stelling van Amsterdam aanwezig te zijn; maar is een of ander geschied en valt de vijand die stelling aan, dan worden voor de overige liniën en stellingen, die nagenoeg alle ontruimd zullen zijn, zeer weinig troepen vereischt, of wel behoeft de verdediging der stelling slechts aan ééne zijde te geschieden.

Hoewel niet gezegd kan worden, dat zonder medewerking der schutterij de verdediging der Stelling van Amsterdam onmogelijk zou zijn, wordt echter voor de landsverdediging in het algemeen en van die van de Stelling van Amsterdam in het bijzonder, door den ondergeteekende zeer zeker gerekend op de mede-

werking der schutterij en vooral op die van de geoefende elementen, welke zich daarin bevinden.

Bekend is het, dat bij onze tegenwoordige legerinrichting, behalve de depots, en het reservekader buiten beschouwing latende, alleen de schutterij de reserve der levende strijdkrachten te land vormt.

Bovendien zal van de artillerie-schutterijen reeds dadelijk in de verschillende liniën en ook in de Stelling van Amsterdam partij worden getrokken als hulp voor de aldaar ingedeelde afdeelingen vesting-artillerie tot het leger behoorende.

Hoe groot het nut is, dat van de medewerking van de verschillende in de schutterijen aanwezige elementen getrokken zal kunnen worden, is *à priori* niet te zeggen. Onder meer andere omstandigheden is dit afhankelijk van den tijd, gedurende welken de schutterijen zijn mobiel geweest, vóór dat zij tegen den vijand moeten optreden.

Aan de leden die ontkenden, dat het steeds in de bedoeling zou hebben gelegen om, na de vergraving der zandophoogingen, voort te gaan met den bouw van bomvrije gebouwen, wil de ondergeteekende gaarne toegeven, dat het vergraven en inrichten van de zandophoogingen tot verdedigbare aardwerken eene zaak was, waardoor in niets gepraejudiceerd werd op de inrichting, welke aan de definitieve werken zou worden gegeven.

Dat de Kamer gehouden zou zijn verder te gaan met de voltooiing van de stelling, nu de tijdelijke werken zijn voltooid, om *andere redenen* dan die voortspruitende uit de overtuiging, dat, ter verzekering van de verdediging van de hoofdstad des Rijks, *meer* behoort te worden gedaan dan het maken van de thans bestaande eenvoudige en, zooals in de Memorie van Toelichting werd uiteengezet, geheel onvoldoende aardwerken, heeft de ondergeteekende dan ook niet beweerd, en hij wenscht derhalve met nadruk op te komen tegen de door de bedoelde leden gemaakte opmerking, dat door hem in de Memorie van Toelichting ten onrechte zou zijn voorgesteld, alsof het steeds in de bedoeling heeft gelegen, na de vergraving der zandophoogingen, met den bouw van bomvrije gebouwen voort te gaan.

Dat ook de vorige Minister van Oorlog de tijdelijke stelling later door eene definitieve wenschte te zien vervangen, is door den ondergeteekende in de Memorie van Toelichting betreffende het onderwerpelijk wetsontwerp aangetoond. Hoe overigens die Minister zich over de beteekenis en waarde van het »kleine plan» bij eene volgende begroting mag hebben uitgelaten, zeker is het, dat men den ondergeteekende bezwaarlijk de verantwoordelijkheid van de zienswijze van zijnen voorganger kan doen dragen; men zal gereedelijk toegeven, dat hij zijne eigene verantwoordelijkheid moet dragen, en het is die verantwoordelijkheid, welke hem er toe brengt de in 's lands belang noodzakelijke voorstellen te doen tot het geven van een meer duurzaam karakter aan de tijdelijke aardwerken, welke thans de hoofdstad omringen.

De leden, die het bij de tijdelijke stelling wenschten te laten, deden alsnog kennen, dat de bedragen, welke nog voor de voltooiing der stelling zullen worden aangevraagd, naar hunne meening, op minstens 25 millioen mogen worden geschat boven de 5 millioen, die daarvoor in de laatste jaren verwerkt zijn, ongerekend teleurstellingen, welke bij een en ander kunnen worden ondervonden.

Ten opzichte van de hier uitgesproken onderstelling nopens het totaal bedrag, dat voor de inrichting van de stelling zou worden vereischt, kan de ondergeteekende mededeelen, dat de kosten voor het geheel afwerken van *al* de forten van den gesloten kring — en dit is het werk waartoe men zich in de eerste toekomst vermoedelijk wel zal bepalen — volgens nauwkeurige ramingen een totaal vereischen van 10¼ millioen, in welk bedrag, zooals reeds werd aangegevend in de Memorie van Antwoord betreffende de vestingbegroting voor den dienst van 1896, mede begrepen zijn de uitgaven vereischt voor de voltooiing van de gemeenschapswegen en beplantingen en de telegraafverbindingen, onderscheidenlijk geraamd op f 130.000 en f 185.000. De kosten voor de bewapening, oorspronkelijk gesteld op ongeveer 6 millioen, zijn, in verband met de aanzien-

lijke vermindering, welke in het aantal koepels kan plaats vinden, en met inbegrip van den aanmaak van den strikt noodigen munitie-voorraad, volgens raming te stellen op eene som van ongeveer 4 millioen, welk bedrag, geleidelijk, naarmate de forten voltooid worden, moet worden aangevraagd.

Zooals in het Voorloopig Verslag wordt aangeteekend, werden inderdaad de kosten voor drinkwatervoorziening oorspronkelijk geraamd op 1 millioen. Ofschoon de ondergeteekende op dit oogenblik nog niet bekend is met de uitkomsten waartoe het onderzoek van de Staatscommissie, waarbij deze aangelegenheid in behandeling is, in het algemeen zal leiden, is hem evenwel uit eene onlangs door den voorzitter dier Commissie ingediende aanvraag gebleken, dat, zooals nader in deze Memorie wordt toegelicht, de oplossing van de drinkwaterquaestie wellicht met aanzienlijk minder kosten zal kunnen verkregen worden dan daarvoor oorspronkelijk geraamd werden.

Ten opzichte van hetgeen overigens door de meer bedoelde leden wordt aangeteekend omtrent de kosten voor eene eventueele uitbreiding van de Stelling naar Zee, door het maken van werken ter verdediging van het Noordzeekanaal en het maken van een vleugel Bennebroek-strandpaal 72 — welke werken niet door het technisch comité, maar door de Commissie van 1893 voorgesteld en begroot werden op f16.100.000 — moet de ondergeteekende mededeelen, dat, naar zijne meening, ter verzekering van de verdediging van het Noordzeekanaal en van de vrije vaart op dat kanaal dergelijke permanente stellingen niet vereischt worden. De uitkomsten van het te dier zake door hem ingesteld nader onderzoek heeft hem dan ook de overtuiging geschonken, dat tot genoemd doel met werken van tijdelijken aard kan worden volstaan, terwijl in het bijzonder door de thans voorgenomen zeer krachtige inrichting van het fort bij *Velzen* de onmiddellijke verdediging van het kanaal in hooge mate zal worden bevorderd.

De ondergeteekende moet alzoo beslist tegenspreken, dat zelfs voor de inrichting van de stelling met aansluiting aan de Noordzee, zoo aanzienlijke bedragen vereischt zouden worden, als door de leden, welke hier aan het woord waren, wordt vermeend.

De enkele leden, die het toch twijfelachtig oordeelden, of, zelfs na het tot stand komen van de door hen bedoelde inrichting der stelling, ten slotte eene stelling zou worden verkregen, die in oorlogstijd inderdaad voor eene eenigszins langdurige verdediging vatbaar zou blijken, kan de Minister geruststellen.

Bij goede voorbereiding in vreedetijd kunnen, zelfs met betrekkelijk geringe troepenmacht, groote uitkomsten verkregen worden, mits vertrouwen besta op eigen kracht. Aankweeking van dat vertrouwen, zonder optimisme, is daarbij van het hoogste belang.

Zooals de ondergeteekende in den aanvang van de beantwoording van dit onderdeel van het Voorloopig Verslag reeds mededeelde, was het voor hem eene groote voldoening te mogen ontwaren, dat verscheidene leden in de afdelingen zich als voorstanders van de verdere voltooiing der stelling deden kennen. Voor het vertrouwen, dat die leden in den Minister stelden en hun woord van instemming met het voornemen der Regeering, betuigt hij zijnen welgemeenden dank.

Ten opzichte van het voorbehoud, dat door leden behorende tot de voorstanders van den bedoelden post, werd kenbaar gemaakt in de 3de alinea op blad 5 van het Voorloopig Verslag, kan de ondergeteekende het volgende mededeelen:

In de op een totaal van f10.250.000 geraamde kosten voor de voltooiing van den gesloten kring, is mede een bedrag begrepen van f721.000 voor den bouw van 7 pantserkoepels, met welk aantal, naar de meening van den ondergeteekende, voor de geheele stelling kan worden volstaan.

Intusschen worden voor den dienst van 1897 geene aanvragen gedaan voor het leveren van één of meer dier koepels, terwijl in verband hiermede dus ook geene aanvragen voor het in die koepels op te stellen geschut in de gewone begroting zijn opgenomen.

De ondergeteekende geeft hierbij dan ook onomwonden de stellige verzekering,

dat bij aanneming van onderart. 4, de Kamer in geenen deele gebonden zal zijn hare goedkeuring te verleen ook aan uitgaven ten behoeve van die koepels.

Hij teekent intusschen aan, dat onder de hiervoren bedoelde pantseringen, waarover thans geene beslissing wordt genomen, uit den aard der zaak niet begrepen zijn het maken van de op alle forten, onder de tegenwoordige omstandigheden, noodzakelijk geachte kleine opstellingen voor *licht* geschut tot grachtsverdediging, mitrailleurs of snelvuurkanonnen van klein kaliber.

Het maken van bedoelde opstellingen, waarvan er 2 op een fort noodig zijn, is bij de groote uitwerking van het tegenwoordige vuur, een onafwijsbare eisch ter verzekering van de stormvrijheid. Die opstellingen komen in vervanging van de anders onmisbare caponières voor het front der forten.

De omschrijving van onderart. 4, sub 4, is alleen in de begrooting opgenomen voor „memorie” om, indien zulks tot bespoediging van de uitvoering wenschelijk mocht zijn, het sluiten van een contract tot het leveren van die opstellingen voor licht geschut, niet geheel onmogelijk te maken.

Tijd van voltooiing van den gesloten kring. § 4. Tegenover de leden die het wenschelijk achten de tot verdere afwerking van de Stelling van Amsterdam noodige uitgaven over een langer tijdperk te verdeelen, dan in 's Ministers bedoeling ligt, stonden andere leden, die den hier geoeffenden aandrang tot minder snelle voltooiing der voorgenomen werken bestreden.

De ondergeteekende sluit zich ten deze geheel aan bij laatstbedoelde leden die, naar zijn gevoelen, tegenover de bijgebrachte argumenten te recht deden opmerken, dat de Minister wel degelijk rekening heeft gehouden met de financieele omstandigheden, en dat het onbetwistbaar is, dat het thans aangevraagde bedrag aanzienlijk lager is dan dat, hetwelk gemiddeld sedert 1874, jaarlijks, voor de voltooiing van het vestingstelsel is toegestaan.

Sinds dat jaar namelijk, is alleen bij de Staatsbegrotingen voor 1888, 1889 en 1896 *minder* beschikbaar gesteld dan thans voor 1897 wordt aangevraagd.

De ondergeteekende laat in het midden of men, door langzamer aan de stelling voort te werken, meer rekening zou kunnen houden met eventueel veranderde eischen; doch zooals die leden, welke den geoeffenden aandrang tot minder snelle voltooiing bestreden, volkomen juist deden opmerken, zou daar tegenover staan, dat het reduit onzer landsverdediging dan ook langeren tijd in onverdedigbaren toestand zou blijven verkeeren, terwijl de volmaaktheid trouwens ook op die wijze niet zou zijn te bereiken.

Dat een standpunt van voortdurend wachten op volgende verbeteringen, waarvan de consequentie, zooals te recht in het Voorloopig Verslag wordt aangeteekend, zou eischen de doode weermiddelen, zoo te land als te water, steeds te laten wat zij zijn, hoogst bedenkelijke gevolgen zou hebben voor de inrichting der defensie, behoeft zeker geen nader betoog.

Onder de leden die bij de behandeling van de hiervoren bedoelde bedenkingen, aan de zijde stonden van den Minister, waren er die een stap verder gingen en het betreurden, dat voor 1897 slechts f 970.000 voor de stelling werd aangevraagd. Terwijl zij zich bezorgd maakten, dat, wordt niet krachtiger voortgewerkt, nog zeer vele jaren zullen verstrijken, alvorens die stelling, het palladium onzer afhankelijkheid, inderdaad een reduit voor het leger zal opleveren, koesterden zij tevens de vrees, dat het, ook om technische redenen, zeer bezwaarlijk zal zijn, in de vijf volgende jaren in te halen wat in 1897 te weinig wordt verwerkt.

De ondergeteekende erkent gaarne, dat hij, in beginsel, geheel deelt in de meening van de hierbedoelde leden, voor zoover deze de wenschelijkheid uitspraken, om de aanvragen aan de Staten-Generaal zoodanig te bepalen, dat de stelling in den kortst mogelijken tijd kon worden voltooid.

Intusschen heeft de Regeering, bij het vaststellen van het bedrag, dat voor genoemd doel kan worden aangevraagd, ook in verband met verdere onvermijdelijke uitgaven voor de defensie, in hooge mate rekening te houden met de financieele omstandigheden en meende zij zich derhalve te moeten bepalen tot

hetgeen in de allereerste plaats dringend noodig is, in welk opzicht verwezen wordt naar de hierna te noemen, uitsluitend voor de leden der Staten-Generaal bestemde Nota. Overigens kan de Minister de verzekering geven, dat voor de vrees dat, om technische redenen, in de volgende vijf jaren bezwaarlijk zal kunnen worden ingehaald wat in 1897 niet wordt verwerkt, geen grond bestaat.

Omtrent het gestelde in de voorlaatste alinea van § 4 van het Voorloopig Verslag moet de ondergeteekende in de eerste plaats doen opmerken, dat door hem nimmer gezegd is, in beginsel een voorstander te zijn van de door de Commissie van 1893 (1) op eene uitgave van f 16.100.000 voorgestelde plannen tot uitbreiding van de Stelling naar de Noordzee. Dit kan o. a. blijken uit het gestelde in de 2de, 3de en 4de alinea's van het onderdeel, »plannen ten aanzien van de Stelling van Amsterdam», in de Memorie van Antwoord betreffende de vestingbegrooting, dienst 1895 (Zitting Tweede Kamer der Staten-Generaal, Gedrukte Stukken 52, n° 9) en het gestelde in de 4de en 5de alinea's van datzelfde onderdeel in de Memorie van Antwoord ter zake de vestingbegrooting, dienst 1896 (Zitting Tweede Kamer der Staten-Generaal, Gedrukte Stukken 70, n° 9).

Naar zijne overtuiging is het gereed komen van de tegenwoordige stelling de hoofdzaak; een bijkomend gewichtig belang is meester te blijven van het Noordzeekanaal en van den overgang van dat kanaal. Voor dit laatste is evenwel, zooals hiervoren reeds werd gezegd, zeer wel te volstaan met den aanleg van tijdelijke werken, nevens het geven van eene krachtige inrichting aan het fort bij *Velzen*, in den zin zooals, betreffende dit laatste, reeds werd vermeld op bladz. 16 van de Memorie van Antwoord, betreffende de verhoogingswet, dienst 1892 (Zitting 1892—1893, Gedrukte Stukken 17, n° 1).

De ondergeteekende moet verder beslist opkomen tegen de onderstelling, alsof de in 1897 uit te voeren werkzaamheden als eene proefneming zouden te beschouwen zijn.

Ter geruststelling van de leden, welke vreesden, dat omtrent de wijze van fundeering, zelfs bij de vijf in de eerste plaats voor voltooiing in aanmerking komende forten, nog geene zekerheid zou bestaan, kan de ondergeteekende mededeelen, dat bij het maken van de, met zoo belangrijke kosten tot stand gebrachte zandophoogingen in de stelling, volgens een vast, wel overwogen plan werd te werk gegaan, waarbij vaststond volgens welke beginselen de forten — zoowel de borstweringen als de gebouwen — zouden moeten worden voltooid.

Hij brengt daarbij in herinnering, dat tot genoemd doel, aanvankelijk bij enkele werken alleen door belasting, doch later, bij alle volgende werken, door uitgraving en diepe uitbaggering van den ondergrond en vervanging daarvan door zand, zandlichamen gemaakt werden, waarop vervolgens, ter verdere samenpersing, in het bijzonder ter plaatse van het later te maken logiesgebouw, zeer zware belastingen van zand werden aangebracht. Op die wijze zijn thans, na een hoogst moeilijken en met groote zorg voltooiden arbeid, kunstmatig vaste grondslagen verkregen, waarop, na afgraving, voor zoover zulks vereischt wordt, van de nog ter plaatse aanwezige zandbelasting, zonder bezwaar met den aanleg der kunstwerken kan worden begonnen.

In beginsel staat daarbij vast, dat de gebouwen op de gemaakte zandlichamen op staal zullen worden gefundeerd, uitgezonderd alleen bij eenige werken in de stelling, waar geheele of gedeeltelijke onderheing is voorgenomen, ook in verband met de ondervinding, welke aldaar, bij het maken der zandlichamen, omtrent den buitengewoon slappen ondergrond van het geheele terrein werd verkregen, en waardoor het raadzaam is aldaar te rekenen op het nemen van buitengewone voorzorgen.

Bij de vijf forten, waar in 1897 met het maken van de bomvrije gebouwen zal worden aangevangen, bestaat het voornemen tot onderheien uitsluitend voor de gebouwen in de werken bij Spaarndam en voor een gedeelte der gebouwen te St. Aagtendijk en Velzen.

(1) Zie Memorie van Toelichting betreffende de vestingbegrooting, dienst 1894, (Zitting Tweede Kamer der Staten-Generaal 1893—1894, Gedrukte Stukken 54, n° 3).

Intusschen zal eerst, bij de uitvoering van het heiwerk, en dus na de vereischte opruiming van de zandbelasting, kunnen blijken — en zulks meer bepaaldelijk bij de voorgenomen geheele onderheing van de gebouwen te Spaarndam — of bij andere, door soortgelijken toestand daarvoor in aanmerking komende, doch eventueel eerst in de volgende jaren af te werken, fort en niet tot beperking van heiwerk en daardoor tot bezuiniging kan worden besloten.

De ondergeteekende vertrouwt, dat het uit deze nadere toelichting duidelijk zal zijn, dat het maken van de bomvrije gebouwen in de bedoelde vijf fort en volstrekt niet als eene proefneming te beschouwen is, waaruit teleurstellingen zouden kunnen voortvloeien, maar dat het alleen zijne bedoeling was om aan te geven, dat later, bij het afwerken van de fort en in soortgelijk terrein als te Spaarndam, wellicht beperking zal kunnen plaats vinden in de thans voorgenomen voorzorgsmaatregelen.

Inlichtingen gevraagd. § 5. Zooals hierboven bij de behandeling van § 4 van het Voorloopig Verslag reeds werd gezegd, is, naar de meening van den ondergeteekende, het gereed komen van den gesloten kring der stelling de hoofdzak van hetgeen voor de inrichting van de stelling vereischt wordt.

Indien daarbij wordt overgegaan tot het geven van eene zeer krachtige inrichting aan het fort bij *Velzen*, welk fort, behoorende tot den gesloten kring, mede dient tot verdediging van het Noordzeekanaal, terwijl de voor de inrichting daarvan vereischte uitgaven begrepen zijn in het voor den gesloten kring geraamde bedrag van 10½ miljoen, zal overigens, zooals reeds werd vermeld, blijken de uitkomsten van het ten deze ingesteld onderzoek, voor de verdediging van het bedoelde kanaal, met tijdelijke werken kunnen worden volstaan.

Terwijl voor de volledige bewapening der stelling, zooals mede hiervoren reeds is medegedeeld, een bedrag van 4 miljoen gulden vereischt wordt, bedragen dus de totale kosten voor de te maken werken met bewapening, een totaal van f 14.250 000.

Op de vraag, of thans het zoogenaamde »kleine plan» inderdaad geheel voltooid is, overeenkomstig de denkbeelden van den ontwerper van dat plan, kan de ondergeteekende mededeelen, dat met het einde van het tegenwoordige dienstjaar de werkzaamheden voor bedoeld plan zijn afgelopen. Terwijl vrij aanzienlijke hoeveelheden blindeeringen en rails zijn aangeschaft, is evenwel de ondergeteekende, evenmin als zijn ambtsvoorganger, overgegaan tot het doen aankopen van panterschilden, omdat hij het nut van dergelijke aankopen niet geëvenredigd achtte aan de daarvoor vereischte kosten. In afwachting van de te nemen beslissing omtrent het doen maken van bomvrije gebouwen in eenige fort en, is voorts niet overgegaan tot het doen omwerken van de laatst gereed gekomen zandophoogingen op het Noordwestelijk front der stelling, aangezien de daarvoor vereischte werkzaamheden, indien de onderwerpelijke aanvraag door de Staten-Generaal wordt goedgekeurd, meer doelmatig, en ook met minder kosten, gelijktijdig met het maken van gebouwen zal kunnen geschieden.

In verband met een en ander zal, blijken den inhoud van het bij de Memorie van Toelichting behorende stuk n°. 4, op den dienst van 1896, vermoedelijk f 132.000 van het voor het »kleine plan» aangevraagde bedrag, beschikbaar blijven.

Naar aanleiding van de te dien aanzien gedane vraag, doet de ondergeteekende kennen, dat het gebruik van verplaatsbare pantserstanden, zooals dit oorspronkelijk is voorgesteld door den Zwitserschen kapitein JULIUS MEYER, naar zijne overtuiging, geene aanbeveling verdient, zoodat hij niet gaarne de verantwoordelijkheid op zich zou nemen de Stelling van Amsterdam in dien geest te doen inrichten. Mochten bedoelde denkbeelden in de toekomst ingang vinden, hetgeen de ondergeteekende evenwel ten sterkste betwijfelt, dan zouden toch in ieder geval de thans voorgenomen werken, zooals ook blijken kan uit het gestelde in de 2de, 3de en 4de alinea's op bladz. 3 van de Memorie van Antwoord betreffende de vestingbegroting, dienst 1894 (Zitting 1893—1894, Gedrukte Stukken 85, n°. 9), noodig zijn, omdat alleen door uitvoering van die werken eene voldoende

krachtige inrichting voor de steunpunten der verdedigingslinie kan verkregen worden.

Uit de mededeeling, hiervoren reeds omtrent den stand der drinkwaterquaestie gedaan, zal het duidelijk zijn, waarom op deze begrooting geen post voorkomt voor den aanleg van zoetwatervijvers.

Zooals hierboven werd medegedeeld, is door de Staatscommissie over deze zaak tot dusver nog geen rapport uitgebracht. Aan den ondergeteekende is alleen bekend, dat volgens nadere rapporten van den inspecteur van den geneeskundigen dienst der landmacht en van den inspecteur van het geneeskundig Staatstoezicht in Noordholland, het water uit de pijpwel te Nieuwemeer, welke pijpwel eene belangrijke capaciteit bezit, na de vereischte zuivering — hetgeen vermoedelijk op eenvoudige wijze in het groot zou kunnen geschieden en waaromtrent proeven worden genomen — geschikt zou zijn om voor drinkwater te worden bestemd. Op grond van deze aan de Staatscommissie ingediende rapporten, wenscht deze thans een tiental putboringen in of nabij het fort Nieuwemeer te doen verrichten tot eene diepte van ± 54 M. $\div$ A. P., ten einde daarna te kunnen beoordeelen, in welke mate een prise d'eau ter plaatse voor het beoogde doel in aanmerking kan komen. Dit voorstel is thans in behandeling. Mocht het te zijner tijd blijken, dat inderdaad op die wijze eene voldoende hoeveelheid water kan verkregen worden, dan zou met aanzienlijk minder kosten, langs meer eenvoudigen weg, eene oplossing voor de drinkwaterquaestie gevonden zijn.

Sommige leden waren niet zonder bezorgdheid omtrent de bewapening van de stelling. De Minister kan deze leden geruststellen. Dat hij thans de vuurmonden niet aanvraagt voor de vijf forten, die, naar gemeend wordt, in 1897 zullen gereed komen, is te verklaren door de opmerking, dat de bedoelde vijf forten wel in 1897 onderhanden genomen worden, maar eerst in 1898 gereed komen. Het ligt in de bedoeling het geschut, voor zoover dit niet reeds in de stelling aanwezig is, op de begrooting voor laatstgenoemd jaar aan te vragen, opdat het na voltooiing dier forten daarin kunne worden opgesteld.

Het thans voor de Stelling van Amsterdam aangewezen geschut is, met uitzondering van de kanonnen van 12 cM. K. en 8 cM. Br. die, hoewel niet tot het nieuwe type behoorende, echter nog zeer goede diensten kunnen bewijzen, geenszins verouderd.

Het is de bedoeling te beginnen met het maken van de bomvrije gebouwen in de vleugelwerken der positie van Spaarndam en in de forten te Vijfhuizen Velzen, St. Aagtendijk en Veldhuis.

De redenen waarom met deze werken moet worden aangevangen en waarom in een viertal daarvan koepels wenschelijk zijn, en waar die koepels zouden moeten worden opgesteld, zijn vermeld in eene afzonderlijke Nota, welke uitsluitend ter kennismaking voor de leden der Staten-Generaal wordt toegezonden.

Waar overigens gesproken wordt van het, zooveel mogelijk, groepsgewijze voltooiën van de forten, heeft dit alleen de beteekenis, dat het gewenscht zal zijn om, in volgende jaren, bij voortgang met de werkzaamheden in andere forten dan de thans bedoelde, weder een aantal tot een front behoorende werken te nemen, ten einde op die wijze, geleidelijk, de verschillende, daarvoor achter-eenvolgens in aanmerking komende gedeelten der verdedigingslijn geheel af te werken.

Behalve de reeds vermelde bedragen van f 230.000 en f 185.000, voor wegen, beplantingen en telegraafverbindingen en f 721.000 voor de hiervoren bedoelde pantserkoepels is, in het voor de geheele voltooiing van den gesloten kring opgegeven totaal van 10½ miljoen, alsnog eene som van f 500.000 begrepen voor de aanschaffing van toestellen tot verlichting van het voorterrein.

Volgens uitgewerkte begrotingen is dus, na aftrek van de hiervoren vermelde sommen, voor het afwerken van al de forten van den kring, eene uitgave noodig van f 8.614.000, zoodat de kosten voor het maken van het bomvrij logies, met inbegrip van de daarbij onmisbaar vereischte opstelling van het geschut, bestemd voor de nabijverdediging, voor elk fort gemiddeld f 317.000 zullen bedragen.

Ten gevolge echter van de belangrijke beteekenis van het fort bij Velzen en de uitgebreidheid van de positie Spaarndam, — waardoor deze werken eene talrijker bezetting vereischen en zij de kostbaarste der geheele stelling zijn, — zijn de totale kosten voor de thans te maken 5 forten hooger dan de gemiddelde en bedragen deze ongeveer 19 ton.

De inrichting van de forten zal zoodanig zijn, dat in die werken gelegenheid is voor logies van de geheele bezetting.

De ondergeteekende keurt eene inrichting van de forten op zoodanigen voet, dat dagelijksche aflossing van de geheele of van een gedeelte der bezetting, noodzakelijk zou zijn door gebrek aan logies, beslist af. Waar in de Stelling van Amsterdam volstrekt geene zekerheid bestaat, dat bedoelde dagelijksche aflossing bij een eventueelen aanval mogelijk zal zijn, terwijl daarentegen, zeer waarschijnlijk, het tegendeel, gedurende langer of korter tijd, het geval zal wezen, — nog daarlatende dat dagelijksche aflossing, om verschillende redenen, bij vele werken ongewenscht zou zijn — zou naar de meening van den ondergeteekende eene onverantwoordelijke, principiele fout worden begaan, om de forten dier stelling op zoodanige wijze in te richten, dat zij alleen onder de bepaalde voorwaarde van die dagelijksche aflossing bruikbaar zouden wezen. Tusschen een fort, waarin de zware vuurmonden in een of meer koepels worden opgesteld en een fort, waarin dit niet het geval is, bestaat, voor wat betreft het bomvrij logies, geen verschil. In eerstbedoelde forten zullen enkele magazijnen alleen zoodanig geplaatst en ingericht worden, dat zij tevens tot onderbouw voor eventueel later op te stellen koepels kunnen dienen, welke magazijnen thans evenwel niet hooger worden opgetrokken dan voor eene bestemming tot munitie-berging noodig is.

Ter voldoening aan het te kennen gegeven verlangen, zullen door den ondergeteekende, uitsluitend ter kennisneming voor de leden der Staten-Generaal, worden overgelegd een situatie-plan van het westelijk front der stelling, waarop de ligging der werken, de inundatiën, wegen enz. zijn aangegeven, alsmede het plan van een der voorgenomen werken, tevens als type, waarnaar de andere werken zullen worden gemaakt.

Ten opzichte van het gestelde in de laatste alinea van § 5, meent de ondergeteekende te mogen verwijzen naar de beantwoording der laatste alinea van § 4.

ARTIKEL 1.

Onderartikel 1. In antwoord op het gevraagde ad onderartikel 1, kan de ondergeteekende mededeelen, dat de bedoelde opzichters van fortificatiën uitsluitend belast zijn met het toezicht op de werkzaamheden, betreffende het gewone onderhoud van het kazernement en dat der bestaande vestingwerken en op de daarbij uit te voeren verbeteringen en herstellingen, doch geen dienst doen als opzichter bij de uitvoering van de groote werken ten behoeve van de voltooiing van het vestingstelsel, noch bij den bouw van nieuwe kazernes en dergelijke, waartoe trouwens de sterkte van het korps te gering zou zijn. Bedoelde opzichters van fortificatiën genieten geen speciale toelagen. Voor den bouw van de hiervoren laatstbedoelde werken — hetgeen geschiedt onder directie van de officieren der genie — is het, voor eene behoorlijke uitvoering, onmisbaar tijdelijke opzichters en teekenaars in dienst te stellen, zooals dan ook bij de uitvoering van alle groote bouwwerken, in alle takken van dienst vereischt wordt.

Onderartikel 4. Zooals hiervoren bij de beantwoording van § 3 van het Voorloopig Verslag vermeld werd, moet voor den aanleg van wegen en beplantingen in de stelling alsnog een bedrag van f 230.000 besteed worden, voor welken aanleg, in verschillende gevallen, onteigening van grond vereischt wordt.

De in de omschrijving van onderartikel 4, sub 1°, opgenomen som van f 10.000 is bestemd om, ter voorbereiding van bedoelden aanleg, tot die onteigening te kunnen overgaan.

's Gravenhage, 1 December 1896.

De Minister van Oorlog,

SCHNEIDER.